

Nemzetközi konferencia Kornai János 85. születésnapja alkalmából*

Budapesti Corvinus Egyetem–Közép-európai Egyetem,
2013. január 18.

A Budapesti Corvinus Egyetem és a Közép-európai Egyetem 2013. január 18-án nemzetközi konferenciát rendezett Kornai János 85. születésnapjának tiszteletére. Kornai János, a Harvard Egyetem, a Collegium Budapest és a Budapesti Corvinus Egyetem emeritus professzora, a legelismertebb és kétségtelenül a legnagyobb hatású magyar közgazdász idén januárban ünnepelte 85. születésnapját. Az ebből az alkalomból rendezett tudományos konferenciára meghívott külföldi és magyar előadók sokszínű kutatási témái ellenére az előadások közvetlenül kapcsolódtak Kornai János munkásságához, ezzel is bizonyítva a professzor *gondolatainak erejét*, a modern közgazdaságtani gondolkodásra gyakorolt hatását.

A tudományos előadások előtt a konferencia két társrendezőjének, valamint támogatójának nevében hangzottak el köszöntők. Először *Rostoványi Zsolt*, a Budapesti Corvinus Egyetem rektora méltatta Kornai János munkásságát, hatását, majd két tanítvány: *Király Júlia*, a Magyar Nemzeti Bank alelnöke, valamint *Mátyás László*, a CEU professzora beszélt arról, mit jelent számukra az ünnepelttel való tudományos kapcsolat, hogyan hasznosították a tőle tanultakat.

Karen Egglestone, a Stanford Egyetem professzora, Kína-szakértő és egészségügyi közgazdász előadása bevezetőjében felidézte, hogy első, 1986-os kínai tanulmányútja során Kornai János A hiány című mandarin nyelven kiadott művén keresztül ismerte meg részleteiben a tervgazdaságot. Kínában a legbefolyásosabb külföldi közgazdászként tekintenek Kornai Jánosra, akinek írásai számára megkerülhetetlen szerepet játszottak Kína gazdasági fejlődésének megértésében.

Előadása további részében Egglestone rámutatott, hogy a jelenlegi egészség-gazdaságtani kutatásaira milyen jelentős hatást gyakoroltak Kornai gondolatai. Elsőként Kornai rendszer-összehasonlító megközelítése alapján egészségügyi adatokkal szemléltetett példákat hozott fel a két Korea, illetve Kelet- és Nyugat-Németország életszínvonal-különbségeivel kapcsolatban. Bemutatta, hogy míg a szétválás előtt az észak-koreaiak átlagban magasabbak voltak a déliekhez képest, a szétválás óta eltelt mintegy 60 évben ez a trend megfordult, mégpedig úgy, hogy közben az északiak átlagmagassága nem változott a hat évtizednyi kommunizmus alatt. Hasonló különbséget mutatnak a német adatok, amikor azt hasonlították össze, hogy a férfiak

* Az előadások vázlatai letölthetők a <http://www.kornai-janos.hu/Kornai85.html> oldalról.

és a nők milyen eséllyel élnek meg a 60. életévüket. A férfiak esetében az elmúlt 30 évben a nyugatnémet születésűeknek egyértelműen nagyobb esélyük volt megélni a 60. születésnapjukat, míg a nők esetében 1978 és 1998 között a nyugatnémet nőknek szintén magasabb volt erre az esélyük, bár az utóbbi időben a trend már kiegyenlítődött.

A kapitalista és a szocialista rendszerek összehasonlítása során, hasonlóan Kornai Jánoshoz, Karen Eggleston is azt találta, hogy az innováció a kapitalista rendszer legnagyobb erőnye. Az orvosi Nobel-díjjal elismert kutatók mindegyike Eggleston adatai szerint vagy az európai kapitalista vagy észak-amerikai országokból származik, illetve ott folytatta kutatásait. Az adatok továbbá azt is mutatják, hogy a legjelentősebb orvosi innovációk a Nobel-díjjal kitüntetetteken kívül is néhány kivételtől eltekintve mind a kapitalista országokban keletkeztek. Ezek az adatok jól illeszkednek Kornai János érveléséhez, amelyet legutóbbi könyvében – *Gondolatok a kapitalizmusról* – vázolt fel a kapitalista rendszer innovációt támogató rendszerspecifikus tulajdonságairól. Eggleston szerint az egészség-gazdaságtan területén az összehasonlító intézményi elemzés létjogosultsága mellett szól az a megfigyelés is, amely szerint az egészségügy az egyetlen terület a kapitalista országokban, amellyel kapcsolatban még mindig élénk vita folyik arról, hogy vajon az állam vagy a piac képes-e jobb szolgáltatói teljesítményre. Karen Eggleston előadásában felhívta a figyelmet arra a megfigyelésre is, hogy az egészségügy az a terület a kapitalista társadalmakban, amely képes a szocializmusból ismert rendszerspecifikus hiányjelenség produkálására egy többletgazdaság keretein belül.

Chenggang Xu, a Hongkongi Egyetem professzora és Kornai János korábbi harvardi doktoranduszhallgatója előadásának bevezetőjében szintén kiemelte Kornai hatását a kínai reformerek gondolkodására – különös tekintettel az intézményi változások szükségességére. Xu szerint tudományos körökben jelenleg két egymásnak szögesen ellentmondó nézet alakult ki Kína jövőjét illetően. Az optimista megközelítés szerint 2040-re Kína fogja előállítani a világ GDP-jének 40 százalékát, míg a pesszimista elképzelés szerint Kína az összeomlás felé tart, mivel a nyolcvanas években beindított reformok mára már kifulladásban vannak. Az előadó a legnagyobb bizonytalansági faktort Kína jövőjét illetően az ország szabályozó intézményeiben látja. Véleménye szerint Kína jelenlegi államigazgatási struktúrája egy *regionálisan decentralizált tekintélyuralmi rendszerként* írható le, amelynek jellemzői: korlátlan állampárti hatalom, erősen centralizált politikai és személyi irányítási hatalom, erősen centralizált adminisztratív és gazdasági hatalom, regionális verseny/kísérletezés.

Az utóbbi három évtizedben elért óriási gazdasági fejlődés ennek a rendszernek köszönhető, de Xu szerint a további gazdasági reformok nem kivitelezhetők ebben a politikai intézményi keretben. A problémát viszont az okozza, hogy ez az államigazgatási rendszer tulajdonképpen csak egy variánsa a korábbi évezredekben át működtetett császári rendszernek, és éppen ez az oka annak, hogy olyan nehéz az intézményi változásokat megvalósítani. Kína jövője pedig éppen attól függ, hogy milyen mértékben sikerül keresztülvinni az alkotmányos reformokat.

A harmadik külföldi meghívott, *Gerard Roland*, a Kaliforniai Egyetem Berkeley belga származású közgazdásza Kornai Jánoshoz hasonlóan az innovációk relatíve magas számában látja a kapitalista rendszer sikerének titkát. Kutatásai során szoros kapcsolatot talált az individualizmus-kollektívizmus kulturális dimenziói és az

innováció, illetve a hosszú távú növekedés között. Előadásban a kulturális pszichológia eredményeire alapozva bemutatta: amellett, hogy a kultúra fontos magyarázó tényezője a fejlődésnek, az individualizmus és a kollektívizmus közötti különbség tűnik a legfontosabb dimenzióknak a különböző országok fejlettségi szintjeiben tapasztalható eltérések megértésében. Eredményei rámutatnak, hogy az individualizmus, az egyéni kezdeményezés erős jelenléte egy adott társadalomban több újításhoz és ebből következően nagyobb gazdasági teljesítményhez vezet.

Simonovits András nyugdíjrendszerekkel kapcsolatos előadásában Kornai János paternalizmuselutasító álláspontjára hívta fel a figyelmet, és rámutatott, hogy Kornai mind a kapitalista, mind pedig a szocialista rendszerben ellenzi a túlzott paternalizmust. Simonovits szerint a nyugdíj egy kompromisszum az autonómia és a paternalizmus között. Általában az autonómia támogatandó, kiváltképpen az időskori megtakarítások esetében. Az előadó szerint a nyugdíjpaternalizmus a rövidlátásra és a piacok hiányára vezethető vissza. Egyrészt a rövidlátó szereplők képesek ugyan magánmegtakarításra, de nem kellő mértékben, másrészt az állam képes őket hozzájárulásra kényszeríteni, de ezt nem teszi elég hatékonyan. Simonovits szerint létezik a paternalizmusnak optimális szintje, de összességében a paternalizmust a még szükséges, de minimális szinten kell tartani.

Hámori Balázs és *Szabó Katalin* előadásukban az innovációval kapcsolatos legújabb trendekre hívták fel a hallgatóság figyelmét. Meglátásuk szerint az utóbbi két évtizedben eddig ismeretlen innovációtípusok bukkantak fel, szokatlan módon zajlik maga az innovációs folyamat, új szereplők léptek színre, és átértékelődött az innováció szerepe a gazdaságban. Az előadók két új innovációs forma, a tevékenység kihelelyezése tágabb közösséghez (*crowdsourcing*) és a fordított irányú innováció (*reverse innovation*) példájának elemzésével támasztották alá megfigyelésüket. Véleményük szerint mivel az innováció magán viseli annak a társadalmi-gazdasági rendszernek a jegyeit, amelyben megvalósul, ezért a szemünk láttára végbemenő radikális változásokat nem lehet igazán megérteni szűk parciális elemzés alapján, hiszen ahogy Kornai János is érvel, a jelenségeket csak a rendszerbe illesztve érthetjük meg, és csak a rendszer változásával összefüggésben értelmezhetők a változásaik is. Az előadók ennek az elgondolásnak fényében próbálták vizsgálni az innovációs folyamatban zajló radikális változásokat, összefüggésbe hozva azokat a globális gazdaságban jelenleg végbemenő nagy transzformációval.

Mihályi Péter előadásában az evolúciós közgazdaságtan megközelítéseit vetette össze Kornai János *Anti-equilibrium* című művében található gondolatokkal. Az előadó legfőbb tétele, hogy a 70-es évek óta számos más közgazdasági iskola állt elő hasonló vagy éppen teljesen megegyező érvelésekkel, mint Kornai az *Anti-equilibrium*ban – például a Nobel-díjas Daniel Kahneman a veszteségkerülő magatartással magyarázza a *status quo* fennmaradását. Mihályi Péter kiemelte, hogy ez ugyanaz a mechanizmus, mint amelyet Kornai leírt, amikor a szocializmus és a kapitalizmus inherens kohéziós erőiről írt. Az ilyen jellegű példák is bizonyítják, hogy Kornai műve mindenképpen a mai „új hullámú” közgazdaságtan előfutárának tekinthető.

Laki Mihály és *Szalai Júlia* Nagyvállalkozók tíz év után című előadása egy összehasonlító szociológiai kutatás eredményeit mutatta be. Az előadók korábbi ku-

tatásuk során nagyvállalkozókat kerestek meg 1998 és 2001 között, majd tíz évvel később (2009–2011) egy követő kutatás keretein belül ismét elkészítették felmérésüket. A vizsgált nagyvállalkozók és cégeik helyzetét egy kontrollcsoporttal is összehasonlították. Témaválasztásukat több mint tíz évvel ezelőtt az motiválta, hogy azt gondolták: az akkori közép- és nagyvállalkozók lesznek a formálódó új közép- és nagypolgárság oszlopos tagjai, képesek lesznek közéleti és politikai szerepet vállalni, illetve a Nyugat-Európára jellemző kulturális és életformamintát átadni a társadalomnak. Az összehasonlító vizsgálat azt mutatja, hogy ebben a kérdésben valószínűleg tévedtek, a szocialista „örökségből” kezdeti nagy sikereket elérők nem voltak képesek fenntartani előnyüket, és sajátos piaci magatartásuk miatt piaci részesedésük mára stagnál vagy éppen visszaesett.

Klaniczay Gábor előadásban egy a princetoni Institute for Advanced Study mintájára létrehozott új tudományos intézménytípussal kapcsolatos magyar és nemzetközi tapasztalatokat osztotta meg a hallgatósággal. Az előadás központi fonalát a Közép-Európában elsőként létrehozott ilyen intézmény, a Collegium Budapest példája szolgáltatta, amelynek létrejöttében Kornai Jánosnak meghatározó szerepe volt. Az előadásban elhangzott történelmi példák és nemzetközi tapasztalatok, kiegészítve a Collegium Budapest 19 évének sikereivel mind azt bizonyítják, hogy ez a tudományos intézménytípus igenis működőképes, sőt kifejezetten szükséges része egy ország tudományos életének. Sajnálatos módon 2011-ben a Collegium Budapest támogatás hiányában fel kellett számolni, és ma már csak egy töredéke működik tovább a CEU keretein belül.

Madarász Aladár előadásában Kornai János egyik legutóbbi írását választotta kiindulópontul. A különböző koordinációs mechanizmusok előnyeinek és hátrányainak összevetése központi szerepet játszik Kornai életművében, s erre építve az előadás a piaci koordináció klasszikus mechanizmusának leghíresebb metaforáját, a láthatatlan kéz koncepcióját vizsgálta eszmetörténeti szempontból. Az előadás bemutatta azt a folyamatot, amely a 19. század elején a brit konzervatív gondolkodásban ment végbe. A kezdetben romantikus, hagyományhű és protekcionista, a piacot morális megfontolásokra hivatkozva elutasító konzervatív gondolkodást a negyvenes évekre felváltotta a szabadkereskedelem és az önszabályozó piac melletti érvelés. Ezt az a „keresztény politikai gazdaságtan” támasztotta alá, amely a piaci koordinációt az isteni gondviselés megnyilvánulásának tekintette. Az előadó ezek után azt a kérdést vizsgálta, igaz-e, hogy Adam Smith maga is az isteni gondviselésre utalt a láthatatlan kézzel. Az eszmetörténet különböző válaszokat adott és ad erre a kérdésre. Az egyik szerint a természeti és erkölcsi világban egyaránt érvényesülő isteni rend eszméjével van dolgunk (Jacob Viner), a másik viszont csupán a kornak megfelelő szóhasználatot lát az Istenre hivatkozó fejtegetésekben, amelyek a gazdasági rend és az emberi természet harmóniájának racionális elemzését kívánták megadni (Ronald Coase).

Györfly Dóra a Kornai János által bevezetett puha költségvetési korlát fogalmának segítségével tárta fel a görög pénzügyi válság kezelésének kudarcai mögött álló okokat. Az előadó fő hipotézise szerint a görög válságot nem az okozza, hogy a görögök szabotálták a válságkezelést, vagy hogy az EU szigorú intézkedései az országot recessziós spirálba taszították, hanem az, hogy Görögországban a költségvetési korlát sok esetben még

mindig puha, és csupán az eszközök változtak a válság kitörése óta, miközben a költségvetési korlát megkeményítésére tett erőfeszítések csak a bizonytalanságot fokozták, ami az előadó véleménye szerint a válság további elmélyedésének legfőbb oka.

Farkas Zoltán egy „lehetetlen” feladatot választott magának, amikor előadásban Kornai János magyar sajtóban való jelenlétéről kísérelt meg áttekintést nyújtani a hallgatóság számára. Lehetetlen, hiszen ahogy az előadó kifejtette, Kornai Jánosnak inkább „áttételes” jelenléte van a magyar médiában. Áttételes, mert inkább mások nyilatkoznak róla, terjesztik gondolatait. Ő maga ritkán nyilatkozik, és akkor is nagyon megfontoltan. Viszont ha látja, hogy rossz irányba mennek a dolgok, kiáll a nyilvánosság elé, bízva abban, hogy szavainak lesz kellő súlya, még akkor is, ha tapasztalhatta, hogy gyakran nem hallgatnak a tanácsaira, és visszaélnék a nevével is.

Rosta Miklós előadásának bevezetőjében hangsúlyozta, hogy a Kornai János által kialakított rendszerparadigma mint tudományos szemléletmód az egyik legalkalmasabb keretrendszer arra, hogy az aktuális társadalmi folyamatokat értelmezni tudjuk. Ennek fényében az előadó felteszi a kérdést, hogy a Magyarország jelenlegi kormánya által megvalósított közigazgatási reformok jellemezhetőek-e a túlzott központosítás és a puha költségvetési korlát fogalmaival, és ha igen, akkor mi ennek a következménye a közigazgatási rendszer működésére. Rosta Miklós számos példát hozott fel előadásában a túlzott központosításra (például a Klebelsberg Intézményfenntartó Központ létrehozása), az utasításos mechanizmus működésére (például 15 és 10 százalékos vezetői létszámlimit a minisztériumokban és a kapcsolódó szervezetekben), illetve a puha költségvetési korlát továbbélésére (például végtörlesztés). Az előadó szerint azért beszélhetünk túlzott központosításról, mert ezeket az intézkedéseket rendszerszinten kell vizsgálni, ahol az egyes reformok összeadódnak és más képet mutatnak, mint egyenként.

Rékasi Eszter előadásában Kornai János elméletei segítségével a jelenleg zajló felsőoktatási reform egyes elemeit vette górcső alá. Olyan elméleti keret felvázolására tett kísérletet, amely megmutathatja, milyen ösztönzőket teremtenek a jogszabályi változások, és hogy a piaci szereplők ehhez való alkalmazkodása hogyan hat a felsőoktatási folyamatokra. Rékasi Eszter úgy látja, hogy Kornai János elméletei és az arra alapozott elemzés lehetővé teszi az egyes intézkedések várható hatásainak kiszámítását, sőt az e reformok közötti összhang hiányának kimutatását is. Elemzése szerint a felsőoktatási reformok bevezetésének következtében az ösztönzők megváltoznak, és ennek eredményeképpen a piaci szereplők egyéni felelőssége csökken, a döntéshozók információhiánnyal szembesülnek, elterjed az utasítás mechanizmusa, sérülhet a méltányosság elve, és gyengülhet a hatékonyság.

A konferencia előadói a legkülönbözőbb témák kutatói és a legkülönbözőbb korosztály képviselői. Kutatásaik is bizonyítják, hogy Kornai János gondolatai milyen mély hatást gyakoroltak a közgazdaságtani gondolkodásra és közgazdászok számos generációjára Magyarországon és külföldön egyaránt.

Tóth László